

ฟ้าต่ำ แผ่นดินสูง ที่ภูฏาน

พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ธมมธโช)
รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

ทำไม....ภูฏาน

ชื่อ ภูฏาน (Bhutan) จากการค้นหาที่มาในวิกิพีเดียว่ามาจากคำสมาสในภาษาสันสกฤต ภู-อภูฏาน อันมีความหมายว่า “แผ่นดินบนที่สูง” (ในภาษาฮินดี สะกด भूटान ถอดเป็นตัวอักษรคือ ภูฏาน) (ได้ยินชื่อเรียกเป็นภูฏาน เช่น จาก ฯพณฯ เซอร์ริง ทับเก นายกรัฐมนตรีประเทศภูฏานเองและเจ้าของภาษาบางคนเรียกชื่อว่าภูฏาน จึงขอถือเป็น ๒ มติในที่นี้ แต่ขออนุญาตใช้เขียนว่า “ภูฏาน” หมายถึง ดินแดนฟ้าต่ำ แผ่นดินสูง ที่เครื่องแต่งกายของผู้หญิงเรียกว่าคิระ เมืองหลวงชื่อกรุงทิมพู เมืองที่ยังไม่มีสัญญาณไฟฟ้าจากรัฐ ใช้ถ้าถึงเวลาเร่งด่วนจราจรคับคั่งมาก จะมีเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้ามาทำสัญญาณใช้มือโบกซ้ายขวาหน้าหลัง บ้านเมืองมีแบบแผนผังเมืองบังคับให้สร้างตึกกรมบ้านช่องได้ความสูงไม่เกิน ๔-๕ ชั้น (ไม่นับชั้นล่าง (ground floor) ที่สร้างลงใต้ดิน จะกี่ชั้นก็ได้) บ้านช่องทุกหลังต้องได้รับใบอนุญาตจากเทศมนตรีออกแบบสร้างแบบสถาปัตยกรรมแบบภูฏานชัดเจน

สัตว์ประจำชาติชื่อทาคิน ดูจะเป็นสัตว์ประหลาดเพราะหัวเป็นวัว กีบเท้าเป็นแพะ ชาวภูฏานนับถือพระพุทธศาสนาแบบวัชรยานมีธมมัต ๕ สี (ดิน น้ำ ลม ไฟ ไม้) สิ่งก่อสร้างของวัดวาอารามที่พบเห็นทั่วไปเรียกว่า โซง เป็นลักษณะกึ่งวัดกึ่งป้อมปราการทหาร เป็นที่พำนักพระสงฆ์บวชกับที่ว่าการอำเภอ ใช้เป็นศูนย์ราชการ ตามพระภูฏานให้แน่ชัด ก็ได้คำตอบว่า “โซงก้า เป็นหน่วยงานที่ใช้ภาษาราชการ ที่อยู่ในกองบัญชาการ เป็นหน่วยบริหารงานราชการบ้านเมืองตั้งอยู่ด้านหน้า ส่วนด้านหลังเป็นเขตพระสงฆ์” รวมเรียกว่า “โซง” (Dzong) ในธนบัตรทุกชนิดของประเทศภูฏานด้านหน้ามีพระมหากษัตริย์ ส่วนด้านหลังเป็นรูปภาพของโซงเมืองต่างๆ เช่น ธนบัตร ๑ ๐๐๐ นู เป็นกษัตริย์พระองค์ที่ ๔ พระนามว่าพระเจ้าจิกมี สิงห์ (Singye) วังชุก ด้านหลังเป็นปาโรโซง, ธนบัตร ๑๐๐ นู เป็นกษัตริย์พระองค์ปัจจุบัน ด้านหลังเป็นรูปภาพปาโรโซง, ธนบัตรที่ระลึก ๑๐๐๐ นู เป็นกษัตริย์พระองค์ที่ ๕ พระนามว่าพระเจ้าจิกมี เคซาร์ นัมเกล วังชุก เป็นธนบัตรที่ระลึกในพิธีอภิเษกสมรสเมื่อปี ๒๐๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๔) ด้านหลังเป็นรูปภาพพุนาคาโซง, ธนบัตรชนิด ๕๐๐ นู เป็นกษัตริย์พระองค์ที่ ๑ ด้านหลังเป็นพุนาคาโซง เป็นต้น อัตราแลกเปลี่ยนหนึ่งนูเท่ากับหนึ่งรูปี ใช้แทนค่ากันได้ (หนึ่งดอลลาร์สหรัฐเท่ากับ ๖๐ นู คือราวเท่ากับ ๓๐ บาทไทย)

ท่าไมกรุงทิมภู หรือ ทิมพู

วัดสำคัญประจำเมืองในเมืองทิมภู ปรกติมีพระสงฆ์อยู่ประจำจำนวน ๕๐๐ - ๖๐๐ รูป แต่ในบางช่วงฤดูกาล ท่านย้ายไปปฏิบัติธรรมที่เมืองพุนาคาราว ๑๐๐ รูป พุนาคาโขงจัดเป็นเมืองสวยงามที่สุดแห่งหนึ่ง เคยเป็นเมืองหลวงเก่า มีประชากรอยู่หนาแน่นที่สุดราว ๑ แสนคน ในบรรดาพลเมืองทั้งหมดของภูฏานที่มีการสำรวจแล้วบอกว่ามีประชากรทั้งประเทศรวมกันตัวเลขต่ำกว่า ๗ แสนคนเอง โขงเมืองพุนาคานี้เคยใช้เป็นที่อภิเษกสมรส ซึ่งแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์และเป็นเมืองคลาสสิกมากที่สุดแห่งหนึ่ง มีภาพจิตรกรรมฝาผนังงดงาม มองเห็นรูปภาพของกษัตริย์ที่ทรงใช้ภาษาพาดพระสวีสี่เหลี่ยม ผ้าพันคอของภูฏานบ่งบอกถึงฐานะตำแหน่งหน้าที่การงานที่แตกต่างกันไป ต้นเสาภายในวัดแต่ละต้นมองดูร่ามงามตา ภายในอาคารโขงสวยงามประทับใจ

นักเดินทางก่อนจะไปกรุงทิมภู จะบินมาลงที่สนามบินนานาชาติชื่อเมืองปาโร ก่อนจะตรงไปกรุงทิมภูได้ หลังจากลงเครื่องบินที่เมืองปาโรแล้วทางรัฐบาลได้จองเตรียมที่พักไว้ที่กรุงทิมภูที่ประกาศให้เป็นเมืองหลวงเมื่อปี ค.ศ.๑๙๖๑ (พ.ศ.๒๕๐๔) ในวันรุ่งขึ้นมีกำหนดการพาชมเมืองหลวงเก่าชื่อเมืองพุนาคา ในระหว่างเดินทางจะพักเยี่ยมชมเจดีย์ร้อยแปดที่จุดกึ่งกลางที่ตั้งอยู่ ระหว่างสองเมืองคือกรุงทิมภูและเมืองพุนาคา จุดที่เรียกว่า “โดซูลาพาส” ที่มีเจดีย์ ๑๐๘ องค์ (บางตำรานับเจดีย์ได้ ๑๑๐ องค์) เป็นจุดที่สามารถมองเห็นเทือกเขาหิมาลัยสวยงามมากอีกแห่งหนึ่ง ในโปรแกรมจัดไว้ให้เป็นวันที่สองที่จะไปเที่ยวชมจุดผ่านโดซูลาพาส

พระพุทธศาสนาสายวัชรยาน เน้นปัญญาควบคู่กับเมตตา ได้สอบถามพระภูฏานว่าดอร์จิ (dorji) คืออะไร ท่านอธิบายว่าเท่ากับ “วัชร” เพราะเป็นพระสายวัชรยาน วัชระยอดเพชรเท่ากับปัญญาของผู้ชาย ขอให้ปัญญาแก้ไขปัญหาคิดดุจดั่งสายฟ้าพาด ท่านพูดเสริมต่อไปว่า “ระฆัง” เท่ากับความเมตตาแสดงถึงเพศหญิง วัชรในภาษาอังกฤษให้ความหมายว่า สายฟ้าแลบ (Thunderbolt) ที่ใดมีปัญญานั้นนั้นให้มีเมตตาคู่กันไป สถาปัตยกรรมบ้านเมืองที่พบเห็นเป็นแบบภูฏาน สังเกตดูหน้าต่างเป็นลักษณะไม่เหมือนที่อื่นแห่งใดในโลก ประกอบเป็นสองบานหน้าต่างหรือสามบานก็แล้วแต่ แต่ต้องเป็นแบบของภูฏานได้รับอนุญาตผังบ้านเมืองจากสำนักงานเทศบาลก่อน แม้แต่อาคารบ้านเรือนที่รัฐบาลจัดสร้างก็ยังคงมีลักษณะแบบเดียวกัน ดูเป็นคฤหาสน์สวยงามเป็นแบบเดียวกันทั้งบ้านทั้งเมือง ต่อไปภายหน้าคงได้ขึ้นบัญชีเป็นมรดกโลก (world heritage)

ในรัฐธรรมนูญภูฐานได้กำหนดตรากฎหมายให้กษัตริย์ เมื่อพระชนม์ ๖๕ พรรษาต้องสละราชสมบัติ แต่กษัตริย์พระองค์ที่สี่ ยินยอมพระทัยสละราชสมบัติก่อนบรรลู่ถึง ๖๕ พรรษา เพื่อมั่นใจว่าพระราชโอรสของพระองค์สามารถขึ้นครองราชย์ได้ด้วยความเป็นธรรม ประเทศภูฐานประสบผลสำเร็จในเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ (GNH: Gross National Happiness) มาก เกิดขึ้นจากพระกษัตริย์พระองค์ที่สี่ที่สละราชสมบัติพระองค์นี้เอง

สายการบินภูฐานเป็นสายการบินเอกชน (Private) เพิ่งเปิดดำเนินการหลังจากสายการบินดรุกแอร์ (Druk Air) ที่เป็นสายการบินของรัฐบาลไม่นาน ภูฐานแอร์บินเหินฟ้าใช้เวลาราว ๒ ชม. ถึงเมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดียก่อน จากความทรงจำเก่าๆ สนามบินกัลกัตตาชื่อว่าดัมดัม (Dam Dam International Airport) พยายามมองหาป้ายชื่อว่าเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรหรือไม่ แต่มองไม่เห็นป้ายชื่อ สนามบินเป็นอังกฤษเลย นั่งพักรออยู่บนเครื่องบินจนเวลา ๙.๔๐ น. (เวลาไทย) ลองเช็คดูเวลาอินเดีย เพิ่ง ๘.๑๐ น. เอง เครื่องบินแวะลงจอดพักที่อินเดียราว ๒๕ นาที เพื่อส่งและรับผู้โดยสาร เป็นครั้งแรกที่รอกอยอยู่บนเครื่อง ประกติเขาจะให้ลงจากเครื่องบินไปก่อนในกรณีเปลี่ยนเครื่องที่เรียกว่าทรานซิท (Transit)

ย้อนอดีตไปหนหลัง ข้าพเจ้าเคยเดินทางมากัลกัตตา ๒ ครั้งๆ แรกมาท่องเที่ยวเมื่อฤดูกลมหาวิทยาลัยมัทราสปิดเทอมการศึกษาในปี ๒๕๒๗ มีหัวหน้าคณะทัวร์คือพระมหาวินิจ ราชวงศ์พาไปตะลุยเมืองแขกขึ้นไปเที่ยวถึงเมืองดาร์จีลิง มีมัคคุเทศก์ชื่ออาฟงและซิลลา นำเที่ยวอย่างจุใจ ยังจำได้ว่าซิลลาเป็นคนมาจากเมืองสิกขิม ผิวขาวคล้ายคนจีน นับถือพระพุทธศาสนาสายวัชรยานได้ชี้ให้ดูภูเขาแคงเซงจุงคา (Kanchenjunga) ที่สูงอันดับสามของโลก สูงถึง ๘,๕๙๖ เมตร เทือกเขาลูกนี้ตั้งอยู่ในประเทศอินเดีย ส่วนภูเขาสูงอันดับหนึ่งคือภูเขาเอเวอร์เรส (Mt. Everest) สูงถึง ๘,๘๔๘ เมตร เป็นเทือกเขาหิมาลัยอยู่ในประเทศเนปาล ใจล่องลอยไปนึกถึงเนินเขาเสือ (Tiger Hill) ที่ดาร์จีลิง ยามพระอาทิตย์ขึ้นทอแสงในช่วงเช้าและกำลังจะตกเหลี่ยมเขาในยามเย็น ช่างเป็นภาพที่งดงามมาก กอร์ปกับบรรยากาศชาวพุทธผู้มีจิตใจงดงามมากจนถึงทุกวันนี้ ได้สัมผัสเห็นวิถีชีวิตแบบทิเบตเป็นครั้งแรก ที่ดาร์จีลิง.... เห็นชาวพุทธหน้าตาแบบทิเบตเดินนับลูกประคำ หมุนระฆัง ผู้หญิงสะพายลูกน้อยไว้ข้างหลัง อีกมือจูงลูกน้อยอีกคนเดินไปวัดกัน ยังจดจำได้ว่ามีวัดแห่งหนึ่งที่มีพระศากยมุนี ที่หน้าผากของพระองค์ ว่าดั้งเดิมมีเมตเพชร์ก้อนโตประดับติดอยู่ที่พระนลาฏของพระองค์ แต่ในสมัยอังกฤษเข้ามาปกครองอินเดีย ไม่รู้ว่าใครมาแอบลักขโมยถอดเอาเพชรเม็ดงามนั้นไป เสียงพูดออกมาว่าเดิมเป็น

เพชรแท้ๆ นับว่าเป็นชะตากรรมของพระพุทธศาสนาในอินเดียยุคล่าอาณานิคม ครั้งสุดท้ายที่มาเยือนเมืองกัลกัตตาอีกครั้ง คือมาขึ้นเครื่องบินทางกลับประเทศไทย บินเดี่ยวด้วยสายการบินไทย ขึ้นเครื่องบินไทยเป็นครั้งแรกในชีวิตในปี ๒๕๒๙

จากเมืองกัลกัตตาไปสนามบินนานาชาติเมืองปาโรใช้เวลาอีกราว ๑ ชม. เครื่องบินจึงร่อนลง มีกัปตันเพียง ๘ คนในโลกนี้ ที่สามารถขับเครื่องบินลงภูฏานได้ สังเกตเห็นว่ากัปตันต้องใช้ฝีมือมาก ขับบินไปในระหว่างซอกเขาต่างๆ เดิมเคยได้ยินว่าไม่มีเครื่องเรดาร์จับ แต่เครื่องอุปกรณ์เรดาร์ไม่ช่วยอะไรได้เลย และเครื่องขับอัตโนมัติก็ยังไม่ใช้ได้เช่นกัน ต้องใช้ฝีมือเองบวกกับประสบการณ์ท้องถิ่น ถึงจะมีเครื่องมือสร้างเรดาร์ขึ้นมา แต่คงช่วยอะไรไม่ได้มากนัก ต้องอาศัยประสบการณ์ของกัปตันอย่างเดียวที่จะนำผู้โดยสารสู่เป้าหมายเป็นทางรอดปลอดภัยได้ เพราะเรดาร์สำรวจดูในแนวสูงจากภาคพื้นดิน แต่นี่ต้องบินอย่างหนึ่งเจมส์บอนด์ ๐๐๗ ยังไม่มีสายการบินใดและนักบินสัญชาติใดในโลกที่สามารถนำเครื่องบินขึ้นลงได้ ยกเว้นคนท้องถิ่นภูฏานเท่านั้นที่ต้องใช้ประสบการณ์พิเศษ เพราะพื้นสนามบินแห่งชาติปาโรมีพื้นที่ให้วิ่งขึ้นลงได้ ๒ กม. แล้วต้องหักเลี้ยวบินไปตามซอกเขา นี่เป็นการบินที่เสี่ยงอันตรายของโลกแห่งหนึ่ง ภูฏานมีสายสัมพันธ์ที่ดีกับประเทศไทย เพราะเปิดสายการบินกับประเทศไทยเป็นครั้งแรก ดูจะเชื่อมสัมพันธ์มาเมื่อ ๒๖ ปีที่แล้ว เคยเห็นหนังสือฉลอง ๒๕ ปี เมื่อปี ๒๕๕๗ สนามบินปาโรไม่มีไฟฟ้าระดับ ไม่มีการบินในช่วงกลางคืน เป็นหนึ่งใน ๑๒ สนามบินที่อันตรายที่สุดในโลก เคยได้ยินว่าสนามบินการูมัตซุเป็นสนามบินอันตรายสุดโหดในโลกแล้ว เมื่อนำมาเทียบกับสนามบินปาโรแล้วต้องยกนิ้วให้กับชาวภูฏาน

พระพรหมบัณฑิต อธิการบดี มจร อธิบายคำว่า “ภูฏาน” ว่า รากศัพท์มาจาก “โถด กับ อนต” แปลว่า “ที่สุดของพวกทิเบต หรือปลายทิเบต” ประเทศเขามีชื่อว่า “แผ่นดินมังกร” ภาษาท้องถิ่นว่า ดรุคยูล (DrukYul) หมายถึง แผ่นดินมังกร (Dragon Land) แต่เมื่อพวกชาวตะวันตกตอนเข้ามาทำ

แผนที่เขียนเป็นชื่อประเทศว่าภูฏาน (Bhutan) อันที่จริงต้องเขียนเป็น “Bhaotant” แปลว่า “ดินแดนหิมาลัยตอนใต้” เพราะเป็นคำที่มาจากคำแปลของคำอังกฤษว่า “Southern Himalaya” คนไทยบางคนถอดชื่อประเทศนี้เป็น “ภูฏาน” บ้าง เพราะเป็นคำเดียวกัน ขึ้นอยู่กับการออกเสียงสูงต่ำมากน้อยเพียงไร เขาว่าคนอังกฤษใช้เรียกชื่อนี้ขึ้นมาก่อนเป็นชาติแรก ตอนที่จัดทำแผนที่นั่นเอง แต่บางคนก็ว่า “ภู-ฏาน” เป็นสองคำ ยังถกเถียงกันอยู่ ขอให้พิจารณาตนเองเถิด ว่าจะเขียน ภูฏาน หรือ ภูฐาน

มีกำหนดการเข้าพบท่านประธานศาลสูงสุด (Chief Justice of Bhutan) ที่สำนักงานกระทรวงยุติธรรมที่เพิ่งสร้างใหม่ หลังจากนั้นเขาจัดโปรแกรมให้ไปเข้าพบท่านอดีตประธานศาลสูงสุดชื่อนายโสนัม ทับเก ซึ่งถือกันว่ามียศสูงส่งมาก เพราะเป็นผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับภูฏานจำนวน ๓๕ มาตรา มีทีมงานเช่นท่านอดีตรัฐบาลและนักธุรกิจมีชื่อว่าดาโช ฟาสซัง (Dasho Passang) ซึ่งเป็นผู้ที่เดินทางไปถวายการต้อนรับที่สนามบินนานาชาติเมืองปาโร เมื่อแรกพบกัน ท่านบอกว่า “พระพุทธศาสนาในภูฏานไม่ได้เข้ามาตรงๆ จากอินเดีย แต่เป็นพระพุทธศาสนาสายวัชรระ ดังคำว่า ดอร์จิ (Dorji) แปลว่า “วัชรระ” ท่านยังเน้นว่า “พระพุทธศาสนาในประเทศภูฏาน มาจากทิเบตจากทางเหนือ ล่องลงใต้มาเรื่อยๆ จากทิศเหนือทางเมืองปาโรเข้ามาถึงเมืองพุนาคา เป็นต้น ส่วนอีกปลายสายหนึ่งของทิเบตขึ้นไปจนสุดเทือกเขาหิมาลัย แล้วต่อขึ้นไปผ่านเทือกเขาอัลไต จนถึงประเทศมองโกเลีย นี่เป็นสายวัชรยานของทิเบต”

สอดคล้องกับคำพูดของอธิการบดีที่ว่า “เมื่อมหาวิทยาลัยนาแลนนาถูกเผาทำลายล่มสลายลงแล้ว มีพระสงฆ์ที่หนีเข้าป่าไปคือมาทางทิเบตก่อน พวกพระเหล่านี้มีความรู้ในศิลปวิทยาการต่างๆ เมื่อตั้งตัวได้แล้วก็นำพระพุทธศาสนากลับไปเผยแผ่ที่ประเทศภูฏานซึ่งเป็นส่วนใต้ของเทือกเขาหิมาลัย”

เมื่อลงจากเครื่องบินที่เมืองปาโรได้รับการต้อนรับจากชาวภูฏานด้วยผ้าขาวคล้องคอ “ผ้าขาวไหมเหนียวแน่น ขอให้มันสายสัมพันธ์เหมือนกับผ้าไหมที่คล้องคอนี้ (Silk = compassion)” ผ้าขาวไหมได้แสดงถึงความสามัคคีกลมเกลียวกัน ส่วน “สายแอก (Yoke)” มีความหมายเท่ากับ “ความยุติธรรม” สำนักงานศาลต้องมีความยุติธรรม สังคมจึงจะอยู่รอดปลอดภัย ความยุติธรรมของกฎหมายบ้านเมืองและกฎศีลธรรมเช่นความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น มีเสียงผ่านโสตประสาทเข้ามาว่า “ความยุติธรรมไม่มี ความสามัคคีไม่เกิด”

จากสนามบินแห่งชาติเมืองปาโร ระยะเส้นทาง ๔๕ กม. ถนนหนทางค่อนข้างดี ใช้เวลาราว ๑ ชม.เศษ ก็มาถึงกรุงทิมูได้ คณะเราตรงเข้าไปเยี่ยมท่านประธานศาลสูงสุด (Chief Justice Minister) ชื่อว่าดาโช เซอริง วังชุก (Dasho Tshering Wangchuck, Chief Justice of Supreme Court) ซึ่ง าทพฯ ให้ข้อมูลว่า “รัฐบาลภูฏานในปัจจุบันมี ๑๑ กระทรวงโดยกระทรวงยุติธรรมเป็นหนึ่งในนั้น สำนักงานใหม่เขาเพิ่งสร้างเสร็จมี ๔ เสา หมายถึงนโยบาย ๔ ข้อใหญ่ คือ การพัฒนาแบบยั่งยืน, ทะนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรม, รักษาสิ่งแวดล้อม, และธรรมาภิบาลมีความโปร่งใส นอกจากนี้ยังต้องมีคำพิพากษาใน คัมภีร์มรณะ (book of dead) ผสมอยู่ด้วย เพื่อสอนให้คนเชื่อกฎแห่งกรรม” ที่ตัวอาคารตึกสำนักงาน หลังใหม่ เขาออกแบบใช้เสาไม้แก่นจันทน์สลักมังกรมีกลิ่นหอมดีจนเข้ามาแตะจมูก มังกรหมายถึง ประเทศภูฏานเพราะเขาถือว่าเป็นแผ่นดินมังกร สถาปัตยกรรมมุ่งเน้นอนุรักษ์ของเก่า ต้นแม่แบบ ในการก่อสร้างนำมาจากวัดศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่ง ก่อนจะไปถึงอาคารตึกหลังใหม่นี้ได้เดินทางผ่านรัฐสภา ซึ่งมีแม่น้ำ ๒ สายไหลมาบรรจบกัน กรุงทิมูมีภูเขามีน้ำและดิน ที่สำนักงานศาลสูงสุดแห่งนี้เป็นรัฐบาล อินเดียเป็นผู้ออกทุนสนับสนุนทุนค่าก่อสร้างให้ทั้งหมด ซึ่งแสดงถึงสายสัมพันธ์ที่ภูฏานมีความใกล้ชิด สนิทสนมกับประเทศอินเดียมากกว่าประเทศจีน โดยไม่ต้องหวาดระแวงซึ่งกันและกัน ท่านรัฐมนตรี กระทรวงยุติธรรมคนใหม่เรียนจบกฎหมายจากดาร์จีลิง ประเทศอินเดีย พูดภาษาอังกฤษได้ดี ในห้อง รับรองมีพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของไทย วางไว้ตรงด้านที่ท่านอธิการบดี นั่งคู่กับท่านรัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรม เขาต้อนรับด้วยน้ำชาใส่นม และข้าวสวยใส่ถ้วยน้อย ถือว่า เป็นการให้เกียรติอย่างสูงสุดแก่แขกต่างบ้านต่างเมือง

ท่านรัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรม พูดเน้นย้ำบ่อยครั้งว่า “ในการสร้างตึกหลังนี้ ภูฏานใช้หลักการ ๔ อย่าง คือมุ่งการพัฒนาแบบยั่งยืน ทะนุบำรุงมรดกทางวัฒนธรรม รักษาสิ่งแวดล้อม และมีความ โปร่งใส ที่เรียกว่ามีหลักธรรมาภิบาล” สังเกตดูชาวภูฏานไว้ผมสั้น ยกเว้นพระจำพวกหนึ่งที่อยู่บ้าน ไม่ต้องทำงาน ไว้ผมยาว ซึ่งเขาเรียกว่า “ฤๅษี” พวกฤๅษีนี้มีอยู่ราว ๑ พันรูป ในภูฏานมีข้อบังคับสำหรับ ฤๅษีที่พักอาศัยอยู่ตามบ้าน ว่าต้องเข้าปฏิบัติกรรมฐานเป็นเวลายาวนาน ๓ ปี ติดต่อกัน เรียกว่า เป็นพระในบ้าน (Home monk) คู่กับพระในวัด (Monastic monk) ท่านรัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรม ได้กล่าวสรรเสริญท่านอดีตประธานศาลสูงสุดคือท่านโสนัมที่เป็นผู้เขียนร่างรัฐธรรมนูญและเปลี่ยน สมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) เป็นระบอบรัฐธรรมนูญ นำเอารัฐธรรมนูญมาจาก ทุกประเทศ แล้วกลั่นกรองเหลือเพียง ๕๐ ประเทศ กลั่นกรองอีกชั้นหนึ่ง ย่อลงมาเรื่อยๆ ว่าจะใช้

ศรีลังกาด้วย แต่ก็เปลี่ยน เลือกเอาส่วนที่ดีที่สุดในโลกมาใช้ เช่นแยกพระออกจากรัฐ ไม่ให้พระไปใช้สิทธิ โหวตเสียงเหมือนประเทศไทย

อธิการบดีได้กล่าวเชิญให้รัฐบาลภูฐานเดินทางไปร่วมงานวิสาขบูชาโลกที่ประเทศไทย และกล่าว ประวัตีย้อนหลังว่าเมื่อ ๑๕ ปีที่แล้ว องค์การสหประชาชาติได้รับรองให้วันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญ ของโลก จัดงานใหญ่มาแล้วเป็นเวลา ๑๒ ปี แต่เมื่อ ๒ ปีที่แล้วไปจัดในประเทศเวียดนามเพียงครั้งเดียว เราจะจัดงานวิสาขบูชาโลกที่ไทยอีก โดยมีพิธีเปิดงานที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่วังน้อย และไปจัดงานต่อที่สำนักงานยูเอ็นในกรุงเทพฯ เป้าหมายผู้เข้าร่วมประชุมจำนวน ๒ พัน กว่าคนจาก ๘๐ ประเทศทั่วโลก จึงขอเชิญและนิมนต์ผู้แทนรัฐบาลและพระสงฆ์ภูฐานไปร่วมงาน ดังกล่าว เหตุผลที่ไปจัดที่ยูเอ็น เพราะยูเอ็นประกาศให้สภาสากลวันวิสาขบูชาโลก (ICDV) มีฐานะเป็น ที่ปรึกษาพิเศษ (special consultant status) ของยูเอ็น ในปีนี้ได้มีโอกาสพบอดีตประธานศาลสูงสุด ที่กรุงเทพฯ จึงต้องการสานสายสัมพันธ์ทางด้านศาสนาระหว่างสองประเทศเราให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นไป ท่านได้กล่าวย้อนหลังว่าเมื่อสองปีที่แล้ว มีนายกรัฐมนตรีศรีลังกาขึ้นเครื่องบินไปร่วมประชุมที่ ประเทศไทย และปีที่แล้วรองนายกรัฐมนตรีพม่าก็เดินทางไปร่วมงานวิสาขบูชาโลกด้วยเช่นกัน มหาวิทยาลัยมีนิสิตมาก ๒-๕ หมื่นคน มีทั้งพระและฆราวาสเข้าเรียนร่วมกัน มีวิทยาลัยพุทธศาสน์ นานาชาติ (IBSC) นิสิตมีโอกาสได้ศึกษาทั้งวิทยาศาสตร์และปฏิบัติกรรมฐาน (pure science and Meditation)

หลังจากพูดคุยและเลี้ยงน้ำชาเสร็จ ก็ลงไปเดินดูสภาพแวดล้อมของสำนักงานศาลสูงสุด ที่เขา คุยว่าเป็นวัดผดุงความยุติธรรม (Temple of Justice) ประเทศภูฐานตามรัฐธรรมนูญประกาศให้ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เพราะเขาไม่มีศาสนาคริสต์และอิสลาม มีจุดเด่นจุดแข็งอีก อย่างหนึ่งโดยไม่เคยตกเป็นเมืองขึ้นของอาณานิคมใดมาก่อน รัฐธรรมนูญภูฐานเอาแบบมาจาก หลายประเทศ เช่น ศรีลังกาและประเทศไทยเป็นต้น เลือกสรรเอาเฉพาะส่วนที่ดีเท่านั้น เช่น ไม่ให้

พระไปออกเสี่ยงลงคะแนนโหวตได้ เอาแบบมาจากประเทศไทย เขาถือหลักให้แยกระหว่างพระกับรัฐ (separation of monks and state) คณะเราได้พูดคุยแลกเปลี่ยนแนวความคิดหลักธรรมาภิบาล และ ตราวัชระ ๑๖ แห่ง ที่แสดงถึงคุณธรรม ๑๖ ประการ ตราธรรมจักรและฉัตรที่อยู่ภายในกฎหมายเดียวกัน ส่วนตัวมังกร เราทราบแน่ชัดว่าหมายถึงประเทศภูฏาน ที่เป็นลูกหลานของชนเผ่ามังกร ที่ตั้งประเทศ อยู่ในระหว่างข้ามหาอำนาจทั้งสองคืออินเดียกับจีน ซึ่งถือว่าเป็นประเทศที่ใหญ่มีประชากรต้นๆ ของโลก ดังนั้น การจะรักษาอัตลักษณ์ของภูฏานไว้ได้ จึงไม่ใช่เรื่องง่ายๆ มิฉะนั้นจะสูญหายเข้า กลืนเมฆไป รัฐบาลภูฏานจึงส่งเสริมให้เด็กเปิดสายตากว้างและไกล ให้ไฝสูงส่งไปเรียนถึงเมืองนอก แล้วให้กลับมาช่วยพัฒนาประเทศภูฏาน ทุกคนต้องมีจิตสำนึกกลับมาสู่รากเหง้าของตนเอง

ที่บ้านพักของท่านโสณัม อดีตประธานศาลสูงสุด ได้พูดคุยกันถึงเรื่องที่จะมีการสัมมนาเกี่ยวกับ กฎหมายที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เขาเสนอให้มีผู้แทนจากศรีลังกา ๖ คนที่มีความชำนาญในด้าน กฎหมายเข้าร่วมประชุมกลุ่มด้วย ซึ่งทาง มจร ก็ไม่ขัดข้องจัดให้ตามประสงค์

อธิการบดีพูดถึงหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) ว่าเป็นหลักธรรมาธิปไตยที่ท่านให้ความสำคัญ เป็นพิเศษ โดยเฉพาะเรื่องความสุขมวลรวมของประชาชน (เรียกว่า จีเอ็นเอช (GNH) ซึ่งทาง ประเทศภูฏานมี ๗ เสาหลักประชาธิปไตย และท่านได้พูดถึงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวง เปรียบเทียบกับจีเอ็นเอช (GNH) ของภูฏานว่า “เมื่อร้อยปีที่แล้ว ในหลวงรัชกาลที่ ๕ มีพระราชดำริ จัดให้มีการสมดุลงระหว่างใหม่กับเก่า แต่ผู้คนในยุคนั้นตามไม่ทันแนวความคิดของพระองค์ จนมา แยกขาดจากกัน ในสมัยรัชกาลที่ ๖ พระสงฆ์จัดหลักสูตรกันเอง รัฐเองต่อมาก็หันมาจัดการศึกษาตัวเอง จึงไปกันคนละทิศละทาง ไร้เป้าหมายชัดเจน แต่ในหลวงรัชกาลที่ ๕ เคยมีพระวิสัยทัศน์มาก่อน ทรงทำเหมือนกับประเทศภูฏานในขณะนี้ แต่ผู้คนตามไม่ทันนโยบายของพระองค์ พระองค์ต้องการ ให้มีการพัฒนาแบบสมดุล (balanced development) ไม่ใช่มุ่งแต่พัฒนาทางด้านวัตถุ (focus on material development) ซึ่งเป็นทางโลก (Secular) ฝ่ายเดียว เพราะในโลกปัจจุบันแม้แต่ชาว ตะวันตกเองก็ยังต้องการให้มีการพัฒนาทางจิตใจควบคู่กันไป คือให้มีการพัฒนาทั้งวัตถุและจิตใจ (material and spiritual development) ไปพร้อมกัน”

เมื่อได้อินฝ่ายภูฏานพูดถึงคัมภีร์มรณะ (book of Dead) ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ ที่สอนให้เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม (ประเด็นนี้น่าสนใจมาก ในทิเบตมีความเชื่อเรื่องนี้ มีหนังสือพิมพ์ สิ่งตีพิมพ์ออกมาเผยแพร่ คงจะเหมือนกับจิตรกรรมฝาผนังในกัมพูชา หรือในไทยก็นึกถึงหนังและละคร

เรื่องพิภพปัจจุราช) ทางหน่วยงานราชการภูฐานยืนยันข้อมูลว่ามีพระเณรในประเทศภูฐานอยู่ตามวัดใหญ่ๆ ถึง ๖๐๐ - ๗๐๐ รูป แต่ไปอยู่เมืองพุนาคาเสียวราว ๑๐๐ รูป ในช่วงนี้ จึงเหลือเพียงแค่ ๕๐๐ รูป ที่วัดทิมกูโซง ซึ่งเป็นทั้งพระราชวัง-วัด-สำนักงานขึ้นทะเบียนเป็นประชากร (Registration for citizenship) โซงคือวัดบวกกับที่ว่าการอำเภอนั่นเอง

ก่อนสิ้นสุดแสงตะวันวันแรกในภูฐานที่กรุงทิมกู ทางเราได้จัดให้มีการแสดงวัฒนธรรมพื้นเมือง นาฏศิลป์เขาคูสวายนามอ่อนช้อยดี เขาบอกว่าเนื้อเพลงที่ขับร้องเป็นเนื้อร้องที่พระลามะเป็นคนแต่งขึ้นเอง และให้แบบการฟ้อนรำ พระสงฆ์ภูฐานยังมีบทบาทมากในด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม คณะได้อยู่ชมจนเกือบหมดรายการจึงเดินทางกลับที่พักที่เลอเมอริเดียน สรุปลำงานจากฝ่ายประชาสัมพันธ์ได้จากคุณสมหมาย สุภาจิต ดังนี้ “พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร. อธิการบดี มจร ได้รับอาราธนาให้เดินทางเยือนภูฐานอย่างเป็นทางการเพื่อศึกษาและแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นด้านการพระพุทธศาสนาระหว่างไทยและภูฐาน โดยได้รับการถวายการต้อนรับอย่างดียิ่ง โดยเบื้องต้นได้เข้าพบ Mr. Lyoapo Tshering Wangchuk ประธานศาลฎีกาของภูฐาน จากนั้นได้พบปะกับ Mr. Sonam Tobgye อดีตประธานศาลฎีกาของภูฐาน ซึ่งเป็นผู้วางนโยบายสำคัญของประเทศและยกร่างรัฐธรรมนูญของภูฐานที่นำพื้นฐานด้านพระพุทธศาสนาเป็นต้นแบบแห่งรัฐธรรมนูญและกฎหมายปกครองภูฐาน พร้อมกันนี้ได้แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นด้านพระพุทธศาสนาและการศึกษา พร้อมเชิญเข้าร่วมการเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชาโลกที่ประเทศไทยในช่วงเดือนพฤษภาคมที่จะถึง”

ทำไมพุนาคา

การเดินทางไปเมืองหลวงเก่าชื่อเมืองพุนาคา เป็นเส้นทาง ๗๑ กม. จากกรุงเทพมหานคร ใช้เวลา ๒ ชม. ครึ่ง ถึง ๓ ชม. ไปฉันทเพลกันที่เมืองนั้น ภาคบายน่ามีโอกาสอาจจะเข้าเฝ้าสมเด็จพระสังฆราชหรือ พระระดับรมงสังฆราชที่วัดพุนาคาโขง แล้วจึงเดินทางกลับกรุงเทพมหานคร

ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ข้าพเจ้าเดินเท้าสำรวจกรุงเทพมหานครโรงแรมแห่งหนึ่ง มีป้ายเขียนว่า Hotel Kalingha แปลเป็นไทยคือโรงแรมกาลิงคะ ยังนึกว่าเป็นชื่อเมืองในอินเดียหรือไ ? แต่มัคคุเทศก์ บอกว่า Kalingha เป็นคำในภาษาภูฏาน ๒ คำ คือ กาลิง แปลว่า Place บวกกับ คะ แปลว่า Happiness รวมความแปลว่า “เป็นสถานที่แห่งความสุข” ถือว่าเป็นการศึกษาดูงานด้านภาษาศาสตร์อีกทางหนึ่ง อีกชื่อหนึ่งที่พบบ่อยมากคือ Dashī แปลว่า “โชคดี, ฤกษ์งาม”

เมื่อพูดถึงโรงแรมกาลิงคะ (Hotel Kalingha) อัดคิดไม่ได้ว่า ภาษาภูฏานจะเหมือนกับภาษาไทย เช่น กินข้าว ไม่ใช่ “ข้าวกิน” ดังนั้น จึงเห็นคำว่าโรงแรมอยู่ข้างหน้าชื่อ เดินไปดูวงเวียนจราจรที่ยัง ไม่ติดตั้งไฟสัญญาณจราจรเหมือนเมืองหลวงทั่วไป เดินชานไปกับถนนที่พาด้านบน เห็นลานกว้างที่มี หอนาฬิกาตั้งอยู่ แสดงว่าเป็นสัญลักษณ์สำคัญ น่าจะเป็นสัญลักษณ์ (Landmark) ของกลางกรุงเทพมหานคร ปรกติเขาจะมีที่ว่าการเมือง (Town Hall) เป็นสัญลักษณ์ในย่านแถวนี้ มีตึกที่ได้รับรางวัลดีเด่นชนะเลิศ สงสัยว่าจะเป็นแหล่งตรงลานสแควตรงนี้กระมัง หรืออยู่ใกล้ๆ กับบริเวณแห่งนี้ กรุงเทพมหานครเป็นเมือง ขนาดเล็ก เดินไปสุดทาง เห็นรูปภาพกษัตริย์พระองค์ที่ ๕ คือพระเจ้าจิกมี เคซาร์ นัมเกล กับพระมเหสี ตั้งอยู่หลายแห่งในตัวเมือง เดินย้อนกลับขึ้นไปตามถนนสายบนอีกเส้นทางหนึ่ง แล้วกลับเข้าที่พัก ก่อนจะออกเดินทางโดยรถยนต์ตามนัดหมายไปยังเมืองพุนาคาในเวลา ๘.๒๐ น. ถ้าเป็นวันอาทิตย์ไม่มี งานตามท้องถนน ภูฏานเขาหยุดให้สมาชิกอยู่กับครอบครัวกัน จึงไม่มีงานตามท้องถนน ถ้าเป็นวัน ธรรมดา บางจุดบางช่วงของการเดินทางต้องรอคอยเป็นชั่วโมง ดังนั้น การเดินทางไปชมเมืองพุนาคา ในวันอาทิตย์ นับว่าดีที่สุด

รถออกจากที่พักแล้ววิ่งผ่านสนามกีฬาแห่งชาติ (National Stadium) ข้ามสะพาน ลัดเลาะออกไปนอกเมือง พอออกจากกรุงเทพมหานคร จะไต่ขึ้นเขาสูงแล้วลูกเล่า จำได้คือเขาบอกว่ามีโขงเก่าแก่มากที่สุด ในภูฏาน แต่ถูกไฟไหม้ไปเมื่อไม่นานมานี้ เป็นที่น่าเสียดายมากจริงๆ มองเห็นแม่น้ำสายเล็กๆ ไหลอยู่ ด้านล่าง โขงอยู่ที่ไหนก็ต้องมีแม่น้ำที่นั่น ภูฏานเขามีน้ำดีจริงๆ อาคารโขงจะสร้างบนเนินเขาเพื่อเป็น ป้อมปราการทหาร โขงแปลว่า ป้อมหรือปราการ (Fortress) มีลักษณะประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ เป็นที่

อยู่ของพระสงฆ์และเป็นศูนย์ราชการเป็นที่ว่าการอำเภอ เรียกว่าเป็นศูนย์ราชการ (Administration center) เป็นทูอินวัน (two in one) เป็นวัดที่มีพระสงฆ์อยู่ประจำ เป็นส่วนของฆราวาสที่เป็นข้าราชการ มาทำงานประจำ คงเหมือนกับพุทธมณฑลที่มีตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช และเป็นหน่วยงานสนองงาน คณะสงฆ์ มีโฆงเก่าแก่มากแห่งหนึ่งใช้เป็นสถาบันฝึกการบริหาร (Management academy) ว่าใคร เรียนจบที่ไหนมาก็ต้องเข้ามาฝึกงานที่สถาบันแห่งนี้เป็นเวลาหนึ่งปีก่อน จึงจะไปทำงานที่อื่นได้จัดเป็น มาตรฐานของเขา

ในกึ่งทางระหว่างกรุงทมิฬเมืองหลวง กับพุนาคาเมืองหลวงเก่าแห่งแรก มีวัดซึ่งมีเจดีย์ ๑๐๘ องค์ เขาอธิบายว่าเหมือนลูกประคำมี ๑๐๘ ลูก คือเป็นพุทธคุณ ๔๕ ธรรมคุณ ๓๘ สังฆคุณ ๕๔ ถ้านับเจดีย์ ตรงกลาง และเจดีย์ใหญ่ข้างล่างด้วยจะเป็น ๑๑๐ องค์พอดี เจดีย์ร้อยแปดเป็นที่บรรจุอัฐิของพระสงฆ์ รูปสำคัญๆ ทำให้อยอนึกถึงในวันท้ายก่อนเดินทางกลับไทย ที่ได้ย้อนกลับมาเมืองปาโรอีกครั้ง ได้ไป เยี่ยมวัดเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งชื่อ “วัดศิซุ” ในห้องเจ้าอาวาส ที่แรกนึกว่ามีอัฐิของพระเก็บรักษาไว้เป็น ตู้อยู่ ได้ไปยืนบังสุกุลอุทิศถวายให้ ทำให้ฉุกคิดขึ้นมาใหม่ เพราะทราบในภายหลังว่า “ไม่ใช่อัฐิหรอก แต่เป็นพระไตรปิฎกที่เก็บอยู่ในตู้ต่างๆ ต่างหาก”

ที่ตรงวัดเจดีย์ ๑๐๘ นี้ ถือว่าเป็นจุดสูงจากน้ำทะเลถึง ๓,๐๐๐ กว่าเมตร เป็นประเพณีของสมเด็จพระสังฆราชของภูฐานที่มีตำแหน่งเรียกชื่อเป็นทางการว่า “เจ เคนโป (Je Khenpo)” แปลว่า “Supreme Knowledge ผู้รู้ทุกอย่าง หรือสัพพัญญู” พระองค์จะประทับอยู่ที่กรุงทมิฬเป็นเวลา ๖ เดือน ในช่วงฤดูร้อน และไปประทับพักอยู่เมืองพุนาคาอีก ๖ เดือนในช่วงฤดูหนาว ตำแหน่ง เจ เคนโป เท่ากับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชของไทยเรา สมเด็จพระสังฆราชภูฐานมีรองสมเด็จพระ ๔ รูป มีหน้าที่ รับผิดชอบงาน ๔ ด้าน คือด้านการศึกษา ด้านดูแลการแสดงวัฒนธรรม ด้านการเผยแผ่และวิจัยงาน ต่างๆ และด้านอื่นๆ ที่เหลือทั่วไป สอบถามเขาถึงจำนวนวัดและพระสงฆ์ทั่วประเทศภูฐานว่ามีเท่าไร เขาว่าทุกหมู่บ้านจะมีวัดอย่างน้อย ๑ วัด ประเทศภูฐานมี ๒๐ จังหวัด (district) เทียบเท่ากับจังหวัด ของไทยเรา จังหวัดหนึ่งมี ๗ บล็อก (Block) หนึ่ง มี ๔ หรือ ๕ หมู่บ้าน คำนวณว่ามีวัดทั้งหมดมากกว่า ๗,๐๐๐ วัด ทั้งประเทศน่าจะมีพระภิกษุอยู่ถึง ๗,๐๐๐- ๑๐,๐๐๐ รูป ในจำนวนประชากร ๗ แสนคน ของเขา นับว่าเป็นเปอร์เซ็นต์สูงมากทีเดียวบนเนื้อที่ ๓๘,๓๙๔ ตารางกิโลเมตรของประเทศภูฐาน ในระหว่างเดินทางท่องเที่ยว ได้สังเกตเห็นสถูปลักษณะเหมือนบ้านหลังเล็กๆ ที่ชาวบ้านสร้างไว้ใน ระหว่างทาง ข้างในมีจักรหมุนปั่น เสกทำน้ำมนต์ ให้ใช้ดื่มกินได้ บางหมู่บ้านมีธงพัดปลิวสะบัด ถ้าปลิว

ไสวหนึ่งรอบก็เท่ากับให้พรแก่ผู้เดินทางผ่านให้โชคดีมีชัยหนึ่งครั้ง นับจากจุดโศขุลาพาสา จุดเจดีย์ ร้อยแปดองค์นี้แล้ว จะเป็นทางลงจากเขา มองเห็นเส้นทางไปเมืองพุนาคา เพิ่งมาถึงได้ครึ่งทาง หายใจลึกๆ ไร่ เพราะรถต้องวิ่งไต่เขาและวิ่งเลาะไปเรื่อยๆ ทิวทัศน์สวยงาม ทำให้ตื่นเต้น เส้นทาง ยิ่งกว่าการเดินทางจากเมืองโคลัมโบ ประเทศศรีลังกาไปเมืองหลวงเก่าเมืองแคนดิเสียอีก เรียกว่า ไปเมืองแคนดิเป็นระดับชั้นประถม แต่เส้นทางไปเมืองพุนาคาเป็นระดับชั้นมัธยม แต่ถ้าเดินทางไป เหยียบถึงธูปได้จะเป็นเส้นทางระดับชั้นอุดมศึกษา

ได้สอบถามเขาว่า พุนาคา แปลว่าอะไร เขาว่า “พุนา” คือแม่น้ำ ๒ สายๆ หนึ่ง เรียกแม่น้ำสายหญิง (เมตตา) ไหลผ่านหน้าวัด มีสะพานข้ามไปอีกฝากหนึ่ง อีกสายหนึ่งเป็นแม่น้ำชาย (ปัญญา) เมื่อทั้งสอง สายไหลมาบรรจบพบกันที่หลังวัด กลายเป็นแม่น้ำสายเดียว เหมือนอักษรตัววาย (Y) เป็นสามง่าม ฉะนั้น ระยะทางที่เราเดินทางเข้าไปวัดหรือโขงพุนาคาที่มองเห็นแม่น้ำด้านล่างแล้วกลายเป็นสายเดียว ส่วนคำว่า “คา” แปลว่าเนินเขา (Hill) ปรกติโขงจะสร้างชั้นบนที่เนินเขา มีแม่น้ำไหลผ่านด้านล่างเสมอ เคยถูกคิดว่าจะสร้างสนามบินในเมืองนี้ให้ได้ ก็ต้องสร้างบนแม่น้ำนี้แหละ อธิการบดีกล่าวว่า “ในโลกนี้มีกัปตันภูฏานที่ขับเครื่องบินได้เพียง ๘ คน เท่านั้น กับตันต้องไปบินฝึกหัดที่ประเทศไทยและ สิงคโปร์ก่อน ส่วนกัปตันสัญชาติอื่นๆ ไม่กล้าบินมาภูฏาน เพราะต้องใจกล้าบ้าบิ่น กล้าขับบินระหว่าง ซอกเขาได้ ลานสนามบินยาวแค่ ๒ กม. แล้วต้องหักเลี้ยวหลบภูเขาให้ได้โดยใช้เวลาเพียง ๑๕ วินาทีใน การตัดสินใจปฏิบัติการ ถ้าใจไม่ถึง ใจไม่แกร่งพอ ก็ไม่ต้องมา ตั้งแต่เริ่มเปิดสนามบินแห่งชาติเมืองปาโร มาเป็นเวลาราว ๒๐ ปี ยังไม่เคยเกิดอุบัติเหตุขึ้นเลย จากฝีมือการบินของกัปตันชาวภูฏาน”

ได้เรียนรู้คำในภาษาภูฐานเพิ่มอีก เช่น “Singye” คือ “สิ่ง” นั่นเอง คำว่า “จิกมี” แปลว่า ผู้ปราศจากความกลัว (fearless, no fear)” ส่วนชื่อเมืองปาโร (Paro) ก็แปลว่า ไม่ต้องกลัวเหมือนกัน คำว่า กรุงทิมพู (Thimphu) แปลว่า หินหรือแผ่นดินจมน้ำ (sinking stone) เพราะว่ามีหินจมลงดิน ทุกวันๆ ยังปรากฏหินใหญ่ ตั้งอยู่ที่หน้าวัดแห่งหนึ่งที่จมลงดินไปในเมืองแห่งนี้ ที่เขาแยกศัพท์เป็น “ทิม (Thim)” เท่ากับ จมลง (sink)” และ “ภู (Phu)” แปลว่า หิน, ภูเขา, แผ่นดิน

ได้สอบถามเขาอีกว่า พุนาคา (Punakha) มาจากคำว่าอะไร คำตอบว่ามาจากคำว่า พุนา (Puna) แปลว่า เนิน, กองดิน (pile up, hill) ลักษณะเป็นเนินเขา บวกกับคำว่า คา (kha) แปลว่า สถานที่ (place) นั่นเอง ขยับถามตรงเข้าประเด็นใหญ่อีกที เพื่อให้มันใจยิ่งขึ้นจากหลายๆ เสียง ว่า “ภูฐาน” แปลว่า อะไร? มัคคุเทศก์ที่พื้นเพเป็นคนทางตะวันออกที่มีข้างอยู่ในแถบบ้านเทือกเขาแห่งนั้น อธิบาย บอกว่า เป็นคำที่คนอินเดียเรียกกันมาก่อน มาจากคำว่า “ภู กับ ฐาน” ฐานตรงกับคำว่า “สถาน” นั่นแหละ นั่นก็เป็นอีกความคิดเห็นหนึ่ง เพราะเป็นพื้นที่มีภูเขา คนอินเดียไม่มีภูเขาเช่นนี้ จึงเรียกว่า ภูฐาน ถ้าจะเขียนเป็น “ภูฐาน” ก็คงได้มั่ง ต้องฝากไว้ไปค้นดูทางรากศัพท์ภาษาศาสตร์ให้ดีกว่า

ก่อนจะถึงเมืองพุนาคา มองภูเขาไปอีกลูกหนึ่งได้เห็นสำนักแม่ชี เขาว่ามีหัวหน้าแม่ชีดูแลกันเอง บางคนยังติดใจในรากศัพท์ต่างๆ อยู่ บอกว่า คำว่า ภู ก็ดี, “โบหรือเบา” ก็ดี เขามีความหมายแตกต่างกัน เรื่องนี้ได้สอบถามพระสงฆ์นักวิชาการให้เขาเขียนให้ดู ว่าดรุกยูล (Drukyl) มาจากสองคำ คือ “ดรุก” แปลว่า มังกร และ ยูล แปลว่า แผ่นดิน” เป็นภาษาภูฐาน รวมความว่า แผ่นดินมังกร (Land of Dragon) มาจากศัพท์ท้องถิ่นว่า “ภอตันตะ”(Bhoutant) ซึ่งชาวตะวันตกแปลว่า Southern Himalaya คือ เทือกเขาหิมาลัยทางใต้ ขำพเจ้าอยากจะได้เป็น โพ+อนุด แปลว่า เป็นแผ่นดินที่สุดของชนเผ่า “โภ ที่แปลว่า ผู้เจริญ” สรุปว่า ฐาน จะตรงกับคำว่า “สถาน” ในคำว่า ปากีสถาน ที่ตั้งของชนเผ่าปากี หรือไม่?

เมืองพุนาคามีประชากรราวหนึ่งหมื่นคน ประเทศภูฐานเพิ่งเปิดประเทศเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๓ (ค.ศ. ๑๙๖๐) เมื่อเดินทางถึงวัดพุนาคาซอง คณะสงฆ์ภูฐานให้การต้อนรับเป็นอย่างดี พาเข้าไปยังหอ สวดมนต์ นิมนต์ให้อธิการบดีทำพุทธบูชา ถ้ามองจากด้านนอกมาจะเห็นหอสูง ๓ หอ หอด้านหลังสุด คือหอสวดมนต์ที่คณะเราเข้าไปทำพุทธบูชากัน ด้านหน้าหอเป็นลานกว้าง เป็นที่ประกอบอภิเษกสมรส ของกษัตริย์ภูฐาน ถัดไปอยู่ด้านหลังเรียกว่าวัด หอหลังนี้เขาเล่าว่าเป็นหลังเดียวที่รอดจากถูกไฟไหม้ ถือโอกาสเดินขึ้นไปดูบนชั้นสอง มองลงมาข้างล่างก็เห็นเขากันฉากเหมือนเป็นที่ประกอบพิธีต่างๆ

ถัดไปเป็นหอสูงสุดเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ ได้ขึ้นไปสำรวจถึงชั้นสูงสุด พบพระรูปหนึ่งใจดีเปิดห้องให้ดู มีรูปของอดีตเจ้าอาวาสหรือพระรูปสำคัญ และรูปภาพที่สวยงามมาก เขาว่าชั้นบนสุดเป็นที่ปฏิบัติธรรมของผู้สถาปนาประเทศภูฏานที่ดำรงตำแหน่งเป็นทั้งกษัตริย์และสมเด็จพระสังฆราช พระองค์เดินทางมาจากทิเบต มีตำแหน่งเป็น “ทะไลลามะ” แปลว่า “มีปัญญาดุจท้องทะเล” ท่านยังนั่งปฏิบัติธรรมยังไม่ยอมละสละสังขารไปจากโลกนี้ แต่ผู้คนยังเก็บไว้เป็นความลับสูงสุด ทุกๆ เช้ามีคนนำอาหารไปถวายพระองค์เป็นแนวปฏิบัติและความเชื่อของเขา พระประมุขท่านที่เป็นสังฆราชและที่มาจากทิเบตนี้มีพระนามว่าท่านชับดรุง งาวัง นัมเกล (Shabdrung Ngawang Namgyel) (พ.ศ.๒๑๓๗-๒๑๙๔) (ค.ศ. ๑๕๙๔-๑๖๕๑) พระองค์ยังนั่งปฏิบัติสมาธิอยู่บนหอสูงหลังนี้ กล่าวกันว่าหลังจากพระองค์สิ้นพระชนม์ไปเป็นเวลานานถึง ๑๕๐ ปีแล้ว จึงมีการประกาศให้ประชาชนได้รับทราบอย่างเป็นทางการ เพราะพระองค์เป็นผู้มาบุกเบิกที่เมืองพุนาคา จึงเป็นเหตุผลหนึ่ง ว่าผู้จะได้รับการสวมมงกุฎให้เป็นพระราชหรือในการอภิเษกสมรสของเจ้าชายเจ้าหญิงก็ต้องเดินทางมาประกอบพิธีที่วัดนี้กัน

ที่ด้านหน้าในบริเวณโฆง-วัด มองเห็นต้นโพธิ์ใหญ่ มองดูสถาปัตยกรรมแบบภูฏาน เห็นมีแค่สถาปัตยกรรมเดียวภายในวัดพุนาคาโฆง แต่มีต้นโพธิ์ใหญ่ต้นหนึ่งอยู่หลังเจดีย์ อายุของวัดนับได้ ๔๐๐ กว่าปี แต่ก็ผ่าน การบูรณปฏิสังขรณ์มาหลายครั้ง เมื่อเขาบูรณะก็รักษารูปทรงแบบเดิมเอาไว้ นับว่าน่าสรรเสริญยิ่ง ด้านหลังสุดเป็นโรงครัวสำหรับเลี้ยงอาหารพระสงฆ์ จุดอื่นอนุญาตให้ถ่ายรูปได้หมด ยกเว้นภายใน หอสวดมนต์เท่านั้น ที่เขาห้ามถ่ายรูป โดยเฉพาะด้านพระประธานดูเขาจะห้ามเด็ดขาด เป็นกฎที่เขา รักษาไว้ดี ภายในตรงกลางมีพระศากยมุนีประทับนั่งเป็นประธาน ด้านซ้ายมือของพระศากยมุนีเป็นรูป

ของกษัตริย์โพธิสัตว์พระนามว่าซัปตุง นาวัง นัมเกล อีกด้านหนึ่งอธิการบดีบอกว่า เป็นพระครูปัทม-
สัมภาะ ประทับนั่งอยู่บนดอกบัว เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์ที่ ๒

ในขณะที่คณะ มจร มอบของที่ระลึกกันนั้น ถือโอกาสเดินประทักษิณสำรวจด้วยสายตาตนเอง
รอบหนึ่ง ที่ด้านหน้ามีแท่นบูชาที่พวกเราได้สวดมนต์และประกอบพิธีถวายพระแก้วมรกตไว้ที่วัด
พุนาคาโงซึ่งมีสถานะเทียบเท่ากับวัดพระศรีรัตนศาสดารามของไทยเรา พระสงฆ์ที่รับสิ่งของกล่าวว่า
จะตั้งพระแก้วมรกตบูชาไว้ด้านหน้าแท่นนี้จนกว่าท่านเจ้ เคนโป สมเด็จพระสังฆราช จะออกมาจาก
ปฏิบัติกรรมฐาน เสียหายที่ไม่สามารถเก็บภาพจิตรกรรมรูปภาพได้ เพียงเหลือบตาคุณภาพหนึ่งก่อนจะ
เดินออกจากประตูหอสวดมนต์ เพิ่งดูปรากฏว่าเป็นภาพพุทธประวัติ ที่ดูออกเพราะเป็นภาพกำลัง
ตัดพระเมาลี เห็นเจดีย์อยู่ข้างบน จึงทราบว่าเป็นเหตุการณ์ที่ตัดพระเมาลี แล้วเอาพระเศียรไปบรรจุไว้
ในเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์

พระสงฆ์ที่วัดแห่งนี้มีจำนวน ๓๐๐ รูป ในระบบการศึกษาภูฏานถ้าเรียนบาลีใช้เวลาถึง ๑๙ ปี
ในวันนี้มีท่านรองสังฆราช ๒ รูปมาถวายการต้อนรับ เมื่อเสร็จจากการสำรวจตัวอย่างลึกซึ้ง เพราะไม่มี
อะไรต้องรีบร้อน เดินไปทั่วเกือบหมดวัด ไปไหว้พระที่วัดด้านหน้า ไหว้พระศากยมุณี เดินประทักษิณ
รอบหนึ่ง เห็นยักษ์เจ้าแม่กาสิวงไว้ด้านหลังพระศากยมุณี พระรูปหนึ่งมาแสดงพระสารีริกธาตุให้ดู
และกระซิบบอกว่าถ้าสนใจจะขอถวายให้ไปไทย ได้เดินเลาะเลียบบแม่น้ำ ดูนั่นไม้ศรีตรัง (Jackrander)
ชมความงามภายนอกโขง คำนวณนับความสูงของป้อมปราการสูงเท่าตึก ๕ ชั้น ส่วนสูงราว ๒๑ เมตร
ส่วนหอสูงสุดเท่าตึก ๖ ชั้น เขาใช้กรรมวิธีใช้หินเป็นเสาเข็มฝังลึกลงไป ๓ เมตร แล้วก่อหินวางซ้อน
เรียงกันขึ้นไป ระหว่างช่องใช้ดินเหนียวเป็นส่วนผสมและประสานให้เป็นเนื้อเดียวกัน ไม่ใช่ปูนซีเมนต์
ผสมเลย เป็นเทคนิคที่ในการก่อสร้างบ้านเรือนก็ยังใช้วิธีนี้อยู่ได้เป็นร้อยๆ ปี ที่วัดนี้มีหัวหน้าศาลอำเภอ
(District chief Justice of Phunakha) ท่านหัวหน้าได้เข้ามาเป็นมัคคุเทศก์พิเศษพาเดินชมวัดตลอด
แล้วเดินมาส่งที่รถอีกด้วย

ผู้เดินทางมาเที่ยวภูฏาน มีระเบียบว่าต้องจ่ายค่ามาอยู่วันละ ๒๕๐ เหรียญสหรัฐให้แก่การ
ท่องเที่ยว (Tourism Council of Bhutan) เขาเน้นคุณค่าสูงให้ผลกระทบน้อย (high value low
impact) ซึ่งในช่วงเย็นอธิการบดีก็พูดถึงเรื่องนี้ที่บ้านของอดีตโฆษกรัฐบาล ชื่อท่านดาโช ปาสซัง ผู้เคย
เดินทางไปเมืองไทยและฮ่องกงเป็นคนแรกของประเทศภูฏาน ท่านปาสซังเป็นนักธุรกิจ สามารถพูดได้
๗ ภาษา ไปเมืองไทยครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๐ (ค.ศ. ๑๙๖๗) ท่านย้ายมาตั้งบ้านเรือนหลังปัจจุบันที่

กรุงทมิฬนี้ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ (ค.ศ. ๑๙๖๐) ในยุคที่ยังไม่มีผู้คนมาอยู่อาศัยกันมากนัก ท่านเป็นผู้บุกเบิกและเล่าว่า เคยเห็นเสืออาศัยอยู่ในแถบบริเวณนี้ เรียกว่าเป็นผู้บุกเบิกยุคแรกๆ ในกรุงทมิฬ ในช่วงระยะที่เปิดประเทศภูฏานใหม่ๆ ท่านมีน้ำใจดีมากไปต้อนรับคณะเราตั้งแต่สนามบิน ได้ร่วมเดินทางพาไปชมเยี่ยมวัดพุนาคาโชง

วันนี้ไม่มีโอกาสได้พบสมเด็จพระสังฆราชชื่อท่านเจ เคนโป (Je Khenpo) อายุ ๖๑ ปี เพราะพระองค์ไปปฏิบัติกรรมฐานอยู่ที่ภาคตะวันออกเป็นเวลา ๖ เดือน โปรแกรมในพรั้งนี้เข้าไม่มีรายการเข้าเฝ้าฯ กษัตริย์พระองค์ที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๔๙-ปัจจุบัน) (ค.ศ. ๒๐๐๖-ปัจจุบัน) เพราะพระองค์เสด็จลงประทับอยู่ทางใต้ใกล้กับชายแดนอินเดีย กษัตริย์ภูฏานทำงานหนักต้องผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนไปพบปะและประทับอยู่กับประชาชน ถ้าพระองค์ประทับอยู่ในกรุงทมิฬ คณะ มจร คงมีโอกาสได้เฝ้าแน่นอน เพราะพระองค์เป็นคนเรียบง่าย

ในด้านรายได้ของประชากรของภูฏาน ส่วนใหญ่มาจากผลผลิตส่งไฟฟ้าให้อินเดียเป็นอันดับหนึ่ง ไฟฟ้าสร้างรายได้ให้ประเทศมาก และการท่องเที่ยวเป็นอันดับสอง นักท่องเที่ยวต้องจ่ายเงินให้แก่การท่องเที่ยวภูฏานคนหนึ่งต่อวันหนึ่งจ่ายให้จำนวน ๒๕๐ เหรียญสหรัฐ (ราว ๘,๐๐๐ บาทไทย) เน้นคุณค่าสูงผลกระทบต่ำ (High value low impact) นักท่องเที่ยวเข้ามาโดยเฉพาะพวกฮิปปีส์บูกักอยู่มาก ได้ยากมาก การท่องเที่ยวภูฏานถือเป็นรายได้อันดับสอง รองจากผลิตรกระแสไฟฟ้าที่ส่งให้อินเดีย สินค้าอันดับสามคือพวกผลไม้ต่างๆ แต่เขาใช้เศรษฐกิจพอเพียงจริงๆ แบบครบวงจร ไม่โลภมาก เช่น การท่องเที่ยวแรกเปิดให้คนนอกเข้าประเทศได้ปีละ ๒,๐๐๐ คน ขยายมา ๒๐,๐๐๐ คน และปัจจุบัน ๑ แสนคนต่อปี โดยไม่เข้ามาทำลายวัฒนธรรมของเขา และเลือกเอานักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพจริงๆ

มีกำลังเงินเที่ยว ไม่เอาฝรั่งขึ้นก หรือนักท่องเที่ยวชาห์มาที่ไม่มีจุดหมายปลายทาง เพราะกลัวผลกระทบ ต่อสุขภาพของประชากรภูฐาน

เที่ยวชมอะไรในเมืองหลวง กรุงทิมพู

จุดแรกสนามกีฬาแห่งชาติ (National stadium) ไปชมสิ่งก่อสร้างเวลาจัดงานใหญ่ๆ ที่บรรจุคนได้ถึง ๓๐,๐๐๐ คน มีสนามกีฬายิงธนู เยี่ยมชมพระพุทธรูป ซึ่งรัฐบาลไทยมาช่วยสร้างให้ในปี ๒๕๕๕ ลักษณะเหมือนพุทธมณฑล ไกลๆ กันนั้นมีสวนราชาภิเษก เป็นจุดนั่งชมวิวได้งามจุดหนึ่ง

จุดที่สอง เจดีย์อนุสรณ์แห่งชาติโชเตน (National Memorial Choeten) ที่ตั้งอยู่ในรัศมีมองเห็นได้จากที่พักเลอเมอริเดียน ด้านในมีแผ่นป้ายด้านหน้าเขียนบอกว่าสร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๒ (ค.ศ. ๑๙๗๙) โดยสมเด็จพระราชินีพระนามว่า ฟันท์โช โชเต็น วังชุก (Queen Phuntsho Choden Wangchuck) เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงพระกษัตริย์ดรุภระองค์ที่ ๓ ที่ทรงพระนามว่า พระเจ้าจิกมี ดอร์จี วังชุก (พ.ศ. ๒๔๗๑-๒๕๑๕) (ค.ศ. ๑๙๒๘-๑๙๗๒) (สมเด็จพระอัยกาในพระเจ้าจิกมี กษัตริย์ภูฐานองค์ปัจจุบัน) ได้เดินหมุนวงล้อระฆัง เดินรอบประทักษิณเจดีย์ สังเกตดูพระพุทธรูปองค์หันหน้าไปทิศตะวันออกเริ่มจากทิศตะวันออกด้านล่างลงมา มีท้าวจตุโลกบาลเพราะเห็นมีพิณถือในมือ ได้เดินวนประทักษิณดู ท้าวจตุโลกบาลที่ถือดาบ (ทิศใต้) ถือร่ม (ทิศตะวันตก) เป็นต้น เพื่อดูข้อแตกต่างกัน ภายในทางเข้าเจดีย์ ปิดประตูไว้ เขาเปิดให้เข้าไปไหว้พระภายในได้เฉพาะในวันพระ มีผู้คนศาสนิกชนไปไหว้พระกันมาก ภายในเจดีย์นี้มีพระพุทธรูป ๓ องค์ องค์กลางเป็นพระศากยมุนี ด้านขวามือเป็นพระศุภปัทมสัมภวะ นั้บนดอกบัว ที่จะมาบังเกิดเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์ที่ ๒ ส่วนด้านซ้ายมือเป็นพระกษัตริย์ผู้ก่อตั้งประเทศ ซึ่งเป็นทั้งผู้นำชาติและผู้นำศาสนา มีพระนามว่า ท่านจัตซัง นาวัง นัมเกล ลักษณะการวางพระพุทธรูปเหมือนกับพระพุทธรูปวัดพุนาคาโง มีรูปเขียนพระพุทธรูปให้เห็นที่ประตูทางเข้า ที่ประตูด้านในมีรูปภาพวาดของพระมัญชุศรี (พระผู้ทรงปัญญา) อยู่ตรงกลาง ด้านซ้ายเป็นพระอวโลกิเตศวร (พระเมตตา) ด้านขวาคือพระวัชรปาณี (ความกล้าหาญ ที่น่าจะหมายถึงกษัตริย์) ส่วนการประดิษฐานพระพุทธรูปบนแท่นของประเทศญี่ปุ่น สังเกตเห็นมีพระไวโรจนะตั้งอยู่ตรงกลาง ซ้ายมือเป็นพระศากยมุนี พุทธเจ้า ขวามือเป็นพระเลสัชคุรุ อธิการบดีปัจจุบันกล่าวว่า “ในภูฐานมีความเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้า เมื่อสิ้นพระชนม์ไปแล้ว ศาสนิกจะบูชาใครเล่า ? จึงเชื่อในเรื่องพระศุภปัทมสัมภวะ เพื่ออยู่ดูแลโลก ร่วมกันกับพระมัญชุศรี (พระปัญญา) เพื่อให้ทั้งสองพระองค์อำนวยพรให้แก่มวลมนุษย์ ที่มากราบไหว้ขอพรให้สัมฤทธิ์ผลได้”

จุดที่สาม พระพุทธรูปองค์ใหญ่ เรียกว่า จุดพระพุทธเจ้า (Buddha Point) ที่ชาวสิงคโปร์และฮ่องกงร่วมลงทุนกันสร้าง จากที่פקสามารถมองเห็นไปเห็นพระสูงใหญ่ถึง ๕๑ เมตร มีพระนามว่า พระศากยมุนี แต่ชื่อในภาษาภูฏานว่า “โดร์เต็นมา” เอาต้นแบบมาจากพุทธคยา เป็นองค์ที่อยู่ในเจดีย์พุทธคยา ที่คนไทยเรียกว่า “พระพุทธเมตตา” ถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่ดูจะใหญ่โตที่สุดในภูฏานในขณะนี้ แต่สร้างยังไม่เสร็จเรียบร้อยดี ที่หน้าผาฝั่งเพชรเม็ดใหญ่ไว้ ข้างไทยและอินเดียร่วมมือกันทำงานก่อสร้าง ใช้กระเบื้องโมเสกที่สั่งตรงมาจากยุโรปสีเหลืองสวยงาม คงทนถาวร ถ้าสร้างเสร็จเรียบร้อยดี คงสวยงามมาก เป็นจุดท่องเที่ยวที่สอง รองจากวัดทิมพูซอง ได้เดินชมสิ่งก่อสร้างใหญ่โตของพระพุทธรูปองค์นี้ ชมวิวที่มองลงไปข้างล่างสวยงามมาก เสร็จแล้วก็ออกเดินทางไปยังสวนสัตว์เพื่อดูหาหิน สัตว์ประจำชาติ ภูฏาน

ที่สวนสัตว์ ด้านปากทางเข้า มีสัตว์ทาคินตัวเล็กๆ จำลองอยู่ ๒ ตัว ตั้งอยู่หน้าประตูปากทางเข้า เมื่อเข้าไปแล้วได้อุดหนุนซื้อสินค้าชาวท้องถิ่น เป็นผ้าพันคอมา ๓ ผืนๆ ละ ๔๐๐ นู ต่อลงมาจากราคา ๕๐๐ นู โดยใช้เงินรูปที่มีอยู่ซื้อได้พอดี แม่ค้าชาวภูฏานบอกว่า ถ้าไปซื้อที่อื่นราคาตกผืนละ ๘๐๐ นู ที่เดียว แต่เห็นว่าเป็นผ้าฝ้าย (cotton) และต้องการสนับสนุนคนท้องถิ่นให้เกิดความภาคภูมิใจในสินค้าท้องถิ่นตนเอง ถือว่าเป็นการให้กำลังใจกัน สร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ในวันที่มาดูหาหินที่สวนสัตว์เปิดเป็นครั้งแรกนี้ แปลกใจที่เราไม่มีค่าเก็บผ่านประตู เมื่อเข้าไปดูภายในมีบ้านทาสีสวยงาม คงเป็นบ้านเจ้าหน้าที่ดูแลสวนสัตว์ เข้าชมทาคินเป็นสัตว์ประจำชาติ ที่มีอยู่ ๒๔ ตัว เพิ่งตายไปตัวหนึ่ง จึงเหลือ ๒๓ ตัว และลูกทาคินอีก ๖ ตัว ลักษณะของทาคินคือชอบอยู่บนที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๔,๐๐๐ เมตร ตัวและเขาเป็นวัว กีบเท้าเป็นแพะ กินหญ้าและใบไม้ทั่วไป ตัวใหญ่ขนาดน้องๆ วัวหน้อยหนึ่ง เวลามันเดินลักษณะสามขมุนากแล้ว เหมือนการเดินของหมี

ทำไมเมืองปาโร

จากเมืองหลวงย้อนกลับไปเมืองปาโร ใช้เวลาเดินทางราว ๑ ชม. เพราะเส้นทางถ้าเทียบกับเส้นทางที่ไปเมืองพุนาคแล้วต่างกันลิบลับ เป็นเส้นทางดีตลอด รถวิ่งเลยสนามบินนานาชาติปาโร เพื่อเยี่ยมชมปาโรซอง และลำธารน้ำใสสะอาด จุดแวะชมอาร์ตแกลเลอรี (art gallery) ของธิเบตชนิดหนึ่ง จุดนี้ถือว่าเป็นจุดสวยงามมากควรค่าแก่การชม เห็นธารน้ำไหลที่กล่าวกันว่า ถ้าเดินเกาะติดแม่น้ำสายนี้ลงไปทางตะวันตกเรื่อยๆ จะไปถึงดินแดนธิเบต ที่เขาเล่าว่า คนธิเบตใช้เส้นทางสายนี้เดินเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาวัชรยานถึงที่ภูฏาน บางครั้งก็เข้ามารุกรานประเทศ มีการต่อสู้รบรา

ฆ่าฟันกันในการเมือง แต่ในทางด้านศาสนา มีเรื่องราวของพระลามะจากทิเบตเดินทางเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาวัชรยานในแถบเทือกเขาแห่งนี้ เมื่อเดินทางต่อไปอีกนิด แล้วถวิลัดท้องนาเข้าไปยังวัดเก่าแก่แห่งหนึ่ง มีชื่อว่า “วัดศิซุ” เป็นวัดเล็กๆ แต่อายุเป็นพันปี ที่พระธิเบตมาสร้างไว้ในยุคแรกๆ ของการเข้ามาเผยแผ่พระธรรมวินัย ภายในมีหอสวดมนต์ มีเรื่องเล่าขานสืบต่อมาว่า อดีตเจ้าอาวาสวัดศิซุองค์หนึ่งเข้ามาบิณฑบาตให้พระพุทธรูปเจ้าภายในห้องแบบอัฐฐานคประดิษฐ์-การกราบประกอบด้วยองค์แปดประการ ใช้เวลา ๓ ปี ๓ เดือน ๓ วัน จนมีร่องกระดานที่เหยียบเป็นบุ่มลึกลงไป ท่านเป็นพระธิเบตกราบไหว้ใช้หน้าผากจรดพื้น จัดเป็นวัดเก่าที่สุดแห่งหนึ่งในเมืองปาโร พยายามมองหาท้าวจตุโลกบาลในรอบๆ บริเวณวัดนี้ไม่เจอ พระพุทธรูปในวัดศิซุเป็นลักษณะแบบมหายานของจีน มีพระอวโลกิเตศวร (เจ้าแม่กวนอิมพันมือ) อยู่ทั้งสองข้าง มีพระประธานเป็นพระศากยมุนี ด้านหลังมีตู้พระไตรปิฎกอยู่ ๓-๔ ตู้ ข้างตู้พระไตรปิฎก ด้านในหนึ่งมีที่บูชา เห็นพุ่มไทยที่คนไทยนำมาถวายเป็นพุทธรูป พุ่มไทยเป็นลักษณะแสดงถึงนิมิตที่อยากให้เที่ยงแท้แน่นอนถาวรตลอดไป ตั้งคู่กับสิ่งที่ชาวทิเบตทำถวายเป็นหน้าขนมที่โรยเค็กข้างบน ทำอย่างสวยงาม แต่จะละลายไปที่แสดงถึงอนิจจัง ไม่เที่ยงแท้ถาวร ชาวทิเบตบอกว่าเขาดีใจเมื่อจะได้กลับมาสร้างขนมเค็กถวายใหม่ ภายในห้องมีรูปภาพเก่าๆ ติดอยู่ มีแผ่นกระดานปูพื้นแผ่นใหญ่รองรับ มีธงห้อยระย้าประดับ ถัดไปอีกห้องหนึ่งมีพระครููปหม-สัมภาวะ ประทับนั่งบนดอกบัวเป็นพระประธาน ที่ข้างๆ ด้านหน้ามีพระประมุขสงฆ์และกษัตริย์ในมือถือคทา เทียบเท่ากับทะไลลามะเป็นทั้งพระสังฆราชและหัวหน้ารัฐ ที่มีพระนามว่า ท่านซัปดรุง งาวัง นัมเกล ด้านข้างที่อยู่ลึกเข้าไป เป็นท่านพระธิเบตเรียกว่าท่านอาจารย์รินโปเซ ผู้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในภูฐานเป็นครั้งแรก เขาเล่าให้ฟังว่ายังมีวัดทิเบตเก่าที่สุดที่สร้างโดยพระธิเบตเหลืออยู่บ้าง แต่อยู่ในเมืองอื่นๆ เพราะในสมัยก่อนนั้นยังไม่มีพรมแดนกันขวางเป็นพรมแดนประเทศดังในปัจจุบัน ท่านรินโปเซ เดินทางมาจากทิเบตมาจากทางทิศตะวันตก เข้ามายังภูฐานในดินแดนทิศตะวันออก นำพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่หลักธรรมคำสอน เข้าไปทางทิศตะวันออกไปเรื่อยๆ ถ้าเราเดินสวนขึ้นไปทางทิศตะวันตกเรื่อยๆ เส้นทางรถจะสิ้นสุดลง ใช้เท้าเดินต่อไปอีกสัก ๒ วัน โดยเกาะตามแม่น้ำสายนี้ จะไปถึงดินแดนหลังคาโลกดินแดนทิเบตได้ ส่วนครููปหมสัมภาวะมีสภาพเหมือนพระโพธิสัตว์ เพราะจะเป็นพระพุทธรูปเจ้าพระองค์ที่ ๒ ถ้ามองว่าเป็นพระอริยมตไตรยใช้ไหม เขาว่าไม่ใช่เป็นคนละองค์กัน

เมืองปาโรเป็นเมืองสัปปายะและสะดวกใกล้กับชายแดนทิเบต ที่เพิ่งตกเป็นของจีน ยังไม่มีเส้นทางรถยนต์ไปถึงได้ ภูฐานเป็นเขตกันชนระหว่างจีนกับอินเดีย ภูฐานจะพัฒนาประเทศและเส้นทาง

ใดๆ ต้องเหลือบตาอุอินเดียวก่อน ที่สำคัญต้องไม่กระทบความสัมพันธ์กับอินเดียว ดินแดนแถบนี้หนาวเย็น เยเยือกมากเมื่อเดินทางเข้าไปทางทิศตะวันตกเรื่อยๆ ก็จะหนาวยิ่งขึ้น เหมือนคำพูดที่ว่า ยิ่งสูงยิ่งหนาว

ชะเง้อชมรังเสื่อ

เมื่อมีโอกาสพอมชมวิวดทักซังจากที่ไกลๆ ให้ไปจุดที่ด้านหลังที่เป็นดินแดนธิเบต หลังคาโลก จะมองเห็นโขงเก่าแก่ที่สำคัญมากที่สุดอยู่ไกลโพ้น นั่นเป็นดินแดนทางธิเบต เมื่อเกิดการสู้รบกันระหว่าง ภูฏานกับธิเบต จำเป็นต้องมีปราการป้องกันตนเอง มองเห็นร่องแม่น้ำที่ไหลจากเหนือลงมา ถ้าเดินไป เขาบอกว่าใช้เวลาอีก ๒ วันก็จะถึงประเทศธิเบตเป็นจุดที่ใกล้ที่สุด ในวันหนึ่งมนุษย์ปรกติเดินได้ราว ๔๐ กม. ในดินแดนแถบนี้ แต่ถ้ามีสัมภาระมากๆ ก็ต้องใส่หลังอูฐเดินทางไป วัดทักซังเป็นจุดที่มีถนนไปถึง หลังจากนั้นก็ต้องเดินไปเช่นกัน คนธิเบตและภูฏานมีการติดต่อค้าขายกัน มีวัฒนธรรมทางศาสนา ร่วมกัน ถ้าเดินตามแม่น้ำสายนี้ไป บางที่ต้องปีนเขาบ้าง อากาศจะเบาบาง หายใจไม่ค่อยออก เวลาเดิน ขึ้นไปจะรู้สึกเหนื่อยหอบ หายใจไม่ค่อยทัน ในแง่ภูมิศาสตร์จุดใกล้เมืองกาซา (Gasa) ที่อยู่ใกล้กับลาซา เมืองหลวงของธิเบตมากที่สุดนั้น เขาบอกให้ปีนขุนเขาข้ามที่จุดโดชูลาพาส ที่อยู่ระหว่างเมืองพุนาคา กับกรุงทิมภูนั้นแหละ ข้ามได้ก็ถึงหลังคาโลกได้ แต่เส้นทางต้องเดินอ้อมมาทางทิศตะวันตกโดยผ่านเมือง ปาโรนี่เข้าไป ถ้าเดินเลาะตามแม่น้ำที่ไหลลงมาเป็นเข้มนทิศนำพาไปถึงหลังคาโลก หวนคิดนึกถึงแม่น้ำ โขงจากจังหวัดชิงไห่ที่ไหลลงใต้ผ่านยูนนานที่ทอดยาว ๔,๐๐๐ กม. ที่มาจากเทือกเขาหิมาลัยที่อยู่ใน ธิเบต ณ ลำธารน้ำด้านล่างนี้อยู่ในจุดที่น้ำไหลมาจากธิเบตพุ่งมาทางตะวันออก แต่มันคงจะเชื่อมโยงกับ แม่น้ำโขงที่มีสาขามากมาย แล้วไหลลงไปเรื่อยๆ ไปบรรจบลงที่ปากอ่าวเวียดนาม เส้นทางนี้คงเป็นอีก เส้นทางหนึ่งที่พระพุทธศาสนาสายวัชรยานพุ่งลงไปสู่ทางดินแดนภาคเหนือของประเทศไทย รวมทั้ง ดินแดนที่อยู่ติดต่อกัน ตามลำน้ำแม่น้ำโขงที่ไหลมาจากธิเบต

มองดูปาโรซอง ที่เป็นป้อมปราการที่ป้องกันประเทศด้านเข้าเมืองภูฐาน ข้าศึกศัตรูมาก็ใช้เป็นป้อมต่อสู้ขว้างก้อนหินมาต่อสู้กันได้ ถ้าข้าศึกสามารถเข้ายึดป้อมซองที่เป็นศูนย์บัญชาการรบได้สัก ๕ ถึง ๖ ป้อม ผู้คนก็เริ่มขวัญเสีย ตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ขวัญหนีดีฝ่อ ปาโรซองจัดเป็นซองที่สร้างเป็นอันดับที่ ๒ หรือที่ ๓ ในประเทศ ซองแห่งแรกเรียกชื่อว่า “ชิมโตเซซอง” ตั้งอยู่ใกล้ๆ กรุงทิมพู ทราบว่าเพิ่งถูกไฟไหม้ไปเมื่อเร็วๆ นี้ แต่ที่ข้างบนปาโรซองนี้เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่มีสิ่งของควรแก่การชม

ลาก่อนประเทศภูฐาน ซึ่งเป็นประเทศสุดท้ายในโลกที่เพิ่งอนุญาตให้มีสถานียโทรทัศน์ที่มีช่องเดียว มีรายการที่มีสาระเพียบ เช่น สวดมนต์ไหว้พระ การแสดงวัฒนธรรมการฟ้อนรำ วิถีชีวิต การศึกษา ที่เน้นภาษาอังกฤษ มีภาพยนตร์ไทยอินเดีย ในขณะที่บ้านเราเรียกว่าการพัฒนาทั้ง ๔ ด้าน มีการพัฒนากาย พัฒนาสังคม พัฒนาจิต พัฒนาปัญญา พูดแต่ภาคทฤษฎี นำไปปฏิบัติไม่ค่อยได้ ในขณะที่ภูฐานข้ามพ้นพรมแดนใช้หลักปรัชญาพุทธ มี ๔ เสาหลักใหญ่ คือพัฒนายั่งยืน อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม อารงรักษาสิ่งแวดล้อม ธรรมาภิบาล ที่เขาเอาหลัก ๒ ข้อต้นมาขยายเป็น ๙ ข้อย่อย ประกาศเป็นนโยบายของชาติ ทำให้เป็นจริงเป็นจังมาได้ เช่น สุขภาวะ ที่เรียกว่า Psychological well-being มีตัวชี้วัด มีความสุขกับครอบครัว มีเวลาอยู่ด้วยกัน ไปเข้าวัดสวดมนต์ไหว้พระ รัฐส่งเสริมให้เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม เพื่อป้องกันทุจริตคอร์รัปชัน ใช้ศีลธรรมนำกฎหมาย ประเทศไทยถ้าย้อนยุคไปในอดีตที่เคยสอนเรื่องไตรภูมิพระร่วง แต่ปัจจุบันหายไป สุขภาวะที่ให้ทุกคนพักผ่อนนอนหลับ ทำงานวันละ ๘ ชม. หยุดงาน ๒ วันโดยเฉพาะวันอาทิตย์ให้อยู่กับบ้านอยู่กับครอบครัว ร้านค้าที่หยุดวันอาทิตย์ไม่ได้ ก็ให้หยุดวันจันทร์หรือวันอังคารแทน แล้วแต่ละเมืองจะกำหนดวันโดยให้ปวงชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ทางด้านส่งเสริมวัฒนธรรม ให้มีคณะนาฏศิลป์ที่เขาถือว่ามีความสำคัญมาก มีการส่งเสริมและพัฒนาตลอด การก่อสร้างต้องมีผังแบบก่อสร้าง ต้องได้รับอนุญาตก่อน รัฐให้เงินสนับสนุนอาคารสถานที่ของวัด อนุรักษ์ป่าไม้ รัฐธรรมนูญกำหนดให้ ๖๐% เป็นป่าไม้ ซึ่งตอนนี้เขาทำได้ถึง ๗๐% แล้ว แต่เขามุ่งหมายให้มีป่าไม้ถึง ๘๐% โดยให้มีการใช้ไม้อย่างประหยัด รักษาสิ่งแวดล้อมเช่นแม่น้ำลำธาร สัตว์ป่า มีการดูแลอย่างดี ถือว่าเป็นมรดกที่มีคุณค่า รวมทั้งด้านศาสนาก็ให้ความสำคัญมากเช่นกัน

ชาวภูฐานไม่หิวกระหายเงินทองรายได้ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว เขาระมัดระวังมาก กำหนดให้นักท่องเที่ยวต่างชาติเข้าประเทศภูฐานได้ปีละไม่เกิน ๑ แสนคน และจะมอลำพังไม่ได้ ต้องอาศัยบริษัทท่องเที่ยวจัดการ กำหนดให้ใช้จ่ายเงินวันละ ๒๕๐ ดอลลาร์ จากประเทศไทยถ้า ๔ วัน ก็ตกค่าใช้จ่ายราว ๕ หมื่นบาท ตกวันละ ๑ หมื่นบาท ให้จ่ายเงินแก่การท่องเที่ยวเขาก่อน และการท่องเที่ยวจ่ายให้บริษัทอีกทีหนึ่ง

ถ้ามีการทุจริต ป่าไม้จะหมดไป เขาจึงต้องมีธรรมาภิบาล คนระดับกษัตริย์ไปถึงสามัญชนต้องมีธรรมาภิบาล ทำให้ไม่มีการทุจริต เพราะไม่รู้ว่าเอาเงินไปทำไม เพราะเขาไม่มีสิ่งฟุ่มเฟือย การศึกษารัฐคัมหมต คนไปเรียนเมืองนอกให้กลับมาช่วยพัฒนาประเทศ กำลังจะสร้างมหาวิทยาลัยใหญ่ที่สุด รัฐกำหนดนโยบายที่ดี เน้นภาษาอังกฤษ เรื่องนี้อธิการบดีปรารภว่าวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ ต้องจ้างอาจารย์ที่ดีที่สุด เพื่อดึงให้คนมาศึกษา ลงทุนไปแล้วต้องให้คุ้มค่าที่สุด

ประวัติศาสตร์ยาวนาน ๑,๐๐๐ ปี กำลังรอคอยทุกคนให้มาสัมผัสวิถีพระพุทธศาสนาแบบวัชรยานกันลองไปเที่ยวชมกันสักครั้งหนึ่ง จะเป็นบุญมากในชีวิต

